

THEODOSIANI

LIBRI XVI

CVM CONSTITVTIONIBVS SIRMUNDIANIS

EDIDIT

ADSVMPTO APPARATV P. KRVEGERI

TH. MOMMSEN

VOLVMINIS I PARS PRIOR

PROLEGOMENA

IN BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS BEROLINENSIS

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCXCV

CONSPECTVS PARTIS PRIORIS

	pag.
Conspectus subsidiorum ad Theodosianum adhibitorum	VI
Conspectus subsidiorum ad Sirmondianas adhibitorum	VIII
PROLEGOMENA IN THEODOSIANVM	
Cap. I. Theodosiani origo et usus	IX
Rubricæ Edicti Gregoriani Theodosiani Iustiniani	XIII
Breviarii Alariciani præscriptio auctoritas subscriptio	XXXI
Cap. II. Theodosiani integri codices	XXXVIII
Cap. III. Ex Theodosiano integro excerpta præter Alaricana .	LIX
Cap. IIII. Breviarii integri codices	LXV
Cap. V. Additamenta Breviarii sumpta ex Theodosiano integro	LXXXII
Cap. VI. Breviarii exempla breviate et incerta	XCIII
I. Libri decurtati	XCV
II. Epitomæ	C
III. Varia et minora	CII
IV. Excerpta ex Breviario	CIII
V. Libri latentes vel deperditi	CIV
Cap. VII. Theodosiani editiones et apparatus	CVII
Cap. VIII. Crisis librorum	CXIX
Cap. VIII. Orthographia librorum et compendia	CXLII
Cap. X. Constitutionum auctores et acceptores et dies locique	CLIII
I. Imperatores	CLX
II. Constitutionum acceptores	CLXII
III. Tempora et loci	CCIX
DE VSV BREVIARII ALARICIANI FORENSI ET SCHOLASTICO PER HISPANIAM GALLIAM ITALIAM REGIONESQVE VICINAS adiecto indice locorum ex Breviario adhibitorum scripsit <i>Alfredus de Wretschko</i>	CCCVII
PROLEGOMENA IN CONSTITVTIONES SIRMUNDIANAS	CCCLXXVIII

Opus Theodosiani edendi a THEODORO MOMMSEN
consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borus-
sicae anno 1898 susceptum atque continuo labore matura-
tum paene absolutum erat, cum vir summus kalendis
Novembribus anni 1903 e vita excessit. Prolegomena inde
a pagina CLXXXV amici, quibus hoc munus Mommseni
voluntate delatum erat, typis mandanda curaverunt.

CAPVT SECVNDVM.
THEODOSIANI INTEGRI CODICES.

Theodosianus non integer ad nos pervenit. Librorum quinque primorum epitome Alariciana quamquam saeculo XVIII aucta est praeter minora quaedam maxime ope codicum duorum Taurinensis rescripti (*T*) et Ambrosiani (*A*), adhuc admodum imperfecti sunt. Quanta pars perierit, duplici computatione aliquatenus potest determinari. Codicem laudatum Taurinensem cum infra demonstretur ea quae in Theodosiano legebantur ante 6, 4, 34 habuisse in foliis 171 sive in paginis 342 versuum 39, litterarum in versibus singulis c. 50, efficiuntur ita litterae c. 666900. Codicem Parisinum *R* cum item infra demonstretur ea quae in Theodosiano legebantur ante 6, 2, 1 habuisse in foliis 256 sive in paginis 512 versuum 30, litterarum in singulis versibus c. 40, efficiuntur ita litterae c. 614440 et addita parte quae extat 6, 2, 1—6, 4, 34 litterarum c. 22640 litterae c. 637000. Consentiant igitur computationes duae eatenus, quatenus in tanta elementorum ambiguitate expectari potest. Ex hac parte Theodosiani, scilicet ad 6, 4, 34, quae hodie supersunt, secundum computationem rudi opera factam (accuratiorem in talibus nemo requiret) perveniunt ad litteras c. 252720. Itaque ex quinque libris duae fere partes desiderantur. — Libri undecim posteriores integri fere sunt; hiant enim quinque locis solis, scilicet ex sexto libro exciderunt primus titulus *de dignitatibus* ut videtur, totus et secundi *de senatoria dignitate* constitutiones primae undecim; item tituli quarti de praetoribus *et quaestoribus* constitutiones quae interpositae fuerunt inter 33 et extremam; item extremi tricesimi octavi pars extrema; ex octavo libro tituli decimi quinti *de his quae administrantibus* constitutiones priores; denique in fine eiusdem libri tituli plures, qui accuratius determinari non possunt.

Servavit nobis Theodosianum Gallia. Codices partes particularve eius habentes Gallicae originis fere omnes sunt et potissimum Lugdunenses, quaeque de iis dicenda sunt, recte ordiemur a loco (cuius admonuit Ludovicus Traube) Heirici Autissiodorensis monachi saec. IX exeuntis¹⁾: 'ea tempestate' (loquitur de Germano episcopo mortuo a. 448) 'Lugdunensium civitas prima ac praecipua Galliarum professione quoque scientiae artiumque disciplina inter omnes extulerat caput. Offensa namque sapientia . . . praeceptorum inopia intercedente priorumque studiis paene collapsis huius nostrae exitialiter perosa regionis Lugduni sibi aliquamdiu familiare consistorium collocavit. Ibi quas dicunt 'disciplinarum liberalium peritia quasque ordine currere hoc tempore fabula tantum est, eo usque convaluit, ut quantum ad scholas publicum appellaretur citramarini orbis gymnasium'. Scilicet ut infra explanabitur, ex duobus Theodosiani integri libris primariis alter (hodie Parisinus 9643), qui solus servavit l. VI. VII. VIII, primum innotuit c. a. 1559 apud Stephanum Charpinum sacerdotem Lugdunensem, alter (Vaticanus reg. 886), cui debentur ex parte maiore l. IX—XVI, quamquam eius proprium domicilium vetustum ignoratur, certe originis est Gallicae. Codicem tertium (hodie Berol. Phillipps. 1745) qui solus servavit plenam syllogen quam dicimus Sirmondianam cum Theodosiano conexam auctamque excerptis ex Theodosiano integro, saec. VIII usurpavit Florus diaconus Lugdu-

¹⁾ MG. epistol. vol. 6 p. 125. Conferri iubet Traubius epistolam Lupi abbatis Ferrariensis (l. c. p. 102) scriptam a. 860: 'noveritis monachum et discipulum meum Ad[onem] . . . quorundam invidiosorum vitasse insidias et . . . discendi studio et quietis amore in urbe Lugdunensium constitisse'.

nensis fuitque is liber ecclesiae Lugdunensis antequam factus est Claromontanus. Etiam brevii Alariciani codices duo non virtute, sed aetate primarii, alter hodie Berolinensis Phillippsianus 1761, alter olim Wirceburgensis, iam Monacensis 22501 ad eandem originem iure revocabuntur; priori enim inscriptum est (*ecclesiae*) *Lugd(unensis)*, posterior eius gemellus ex eadem schola proficiscatur necesse est.

Quinque exemplarium Theodosiani integri partes plus minus amplae ad nos pervenerunt; ea sunt haec: Taurinense (*T*) habens fragmenta et ex praemissis et ex libris omnibus exceptis tribus (VII. XII. XV); Parisinum 9643 (*R*) habens libros tres VI. VII. VIII fere integros; Vaticanum reginae 886 (*V*) habens integros fere libros VIII—XVI; Halberstadiense habens lacinas pertinentes ad l. XII. XIII; Vaticanum 5766 adiunctis foliis tribus Taurinensibus (*W*) partes habens librorum trium postremorum. Hoc ordine iam enarrabuntur; sed quae inter ea conexio obtineat quamque fidem singula mereantur, de ea re si qua dici possunt, ea in capite octavo de crisi librorum scriptorum collocabuntur. De orthographicis, item de compendiis quae dicenda sunt, infra capite nono composuimus.

Taurinensis bibliothecae publicae codex, signatus a II, 2 (= Haenel 1), quin fuerit *T* olim Bobiensis monasterii, dubium non est, quamquam coniectura sola id enuntiavit Peyron (Ciceronis orat. 1824 p. XXVIII) nec reperitur in catalogo codicum a. 1461.¹⁾ Scriptura posterior saeculi VII vel VIII continuit Iulii Valerii Polemii rerum gestarum Alexandri Macedonis libros tres, quorum editor postremus (Lipsiae 1888) Bernardus Kuebler hoc codice, quatenus Valeriana adhuc legi possunt (venena enim adhibita ad textum priorem resuscitandum delerant magna ex parte posteriorem) diligentissime usus est. Quaterniones Valeriani I. II. III. IIII. V. VI. VIII (septimus perit totus) non integri formae octonariae effecti sunt ex foliis formae quaternariae quadraginta tribus, quorum quaedam adhibita sunt dimidiata, reliqua resectis marginibus mutilata. Eorum undetriginta²⁾ repperit Amadeus Peyron ediditque modo (scilicet in foliis infra enumeratis 1. 2. 5. 7—16. 17*) codicem exemplatus, modo varia lectione ad editionem Gothofredi enotata a. 1823 in actis academiae Taurinensis (*memorie dell'Accademia di Torino, classe di scienze* vol. 23 p. 137—330). Quattuordecim reliqua (scilicet ea, quibus infra in elencho litteram *V* praescripsimus) casu quodam seposita a Peyrono anno 1836 repperit Carolus Baudi a Vesme et tam haec quam antea nota diligentissime et peritissime recognovit. Apographis his et ipse usus est in editione inchoata, quae pervenit ad Th. 4, 22, 4, et qua erat liberalitate omnia descripta communicavit primum cum Haenelio, deinde cum Paulo Kruegero operis nostri socio. Hic deinde folia tria et quadraginta, quae paucis locis exceptis, exceptis item rubricis plerisque utpote minio scriptis, recte et plene leguntur, Krueger recognita a. 1868 et denuo a. 1878 ad ipsum codicem egregie expressit a. 1879 in actis maioribus academiae Berolinensis (*philologische und historische Abhandlungen der K. Akademie der Wissenschaften zu Berlin* a. 1879: 'codicis Theodosiani fragmenta Taurinensia'). Scripturae specimen et Vesmius addidit (fol. 6 et 7) et dederunt (fol. 2v) photographice factum Zangemeister et Wattenbach exemplorum codicum Latinorum tabula 25. — Paginae pleraeque sunt versuum 39 (f. 37. 38 sunt versuum 40, f. 1 versuum 42; minerem numerum quaedam habent propterea quod in iis libri finiunt vel incipiunt tituli), litterarum in singulis ad quinquagenas, quem numerum raro excedunt. — Scriptum esse a librariis duobus, ab altero folia 1—28. 39—43, reliqua 29—38 ab altero ex minutis quibusdam scripturae diversitatibus Kruegerus effecit; exempli causa *comes rei privatae* notatur a priore $\bar{C} \bar{R} \bar{P}$, a posteriore $\bar{C} \bar{R} \bar{P}$. — Emendavit librum praeter ipsum librarium corrector diversus, nec desunt loci, ut dicetur capite octavo, ubi prior lectio praefenda est posteriori.

Corpori Theodosiani praemissus fuit index titulorum, cuius in unius ex servatis hodie foliis (Kruegeri 43) pagina recta superest pars extrema cum subscriptione: [*expl.*] *tituli divi* (sic; vide supra p. XV) *Theodosiani: utere felix*; sequitur in eadem pagina et a manu eadem index imperatorum eorum, quorum constitutiones in corpus hoc receptae sunt, edi-

¹⁾ Originem voluminis Bobiensem confirmavit Patetta (in actis acad. Taur. minoribus vol. 36 a. 1901 p. 618 seq.) demonstrans scripturae posterioris, cuius ibi specimen dedit, proprietates redire in codicibus aliis certo Bobiensibus.

²⁾ Folium a Peyrono visum, quo continentur 14, 3, 5—14, 3, 13, deinde frustra indagatum postquam rursus repperit Patetta, apparuit non ad hunc codicem pertinere, sed ad alterum *W*.

tus a nobis in chronicorum minorum vol. III p. 412 et hic quoque (p. 26) repetitus. In versa pagina legitur a manu simili ei, quae ad constitutiones hic illic scholia adscripsit, *ordo principum Romanorum* ab Augusto ad Carum in fine mutilus, editus in chronicis modo citatis p. 413, alienus omnino a Theodosii corpore, sed qui ad tempora eius pervenire potuerit itaque utilitatem habere ad nuda eorum nomina quae praecedunt explicanda. Probabile est ordinem hunc imperatorum a voluminis correctore inter indicem titulorum et corpus ipsum interpositum esse neque adsentior Kruegero folium illud olim extremum codicis fuisse censenti itaque rubricarum indicem in hoc codice ad finem reiectum esse. Gesta senatus non adfuisse probabile est. — Subscriptiones inscriptionesque librorum servatae sunt locis duobus:

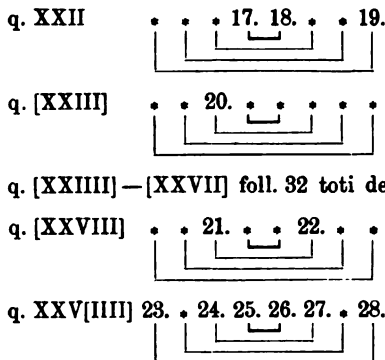
l. III/III (f. 7): Theod̄ lib̄ III exp̄ inc̄ | lib̄ III feliciter

l. XVI (f. 42): [T]heod̄ constitutionum lib̄ XVI | utere felix: feliciter.

Paginis singulis versis rectisque per totum volumen superscriptum est fuitve:

(*in versa*) ψ Theod̄ ψ | (*in recta*) ψ lib̄ I ψ (*et sic deinceps*).

In rectae angulo superiore, intuenti a dextra, perscripti sunt numeri titulorum rubricarumve praemissa nota $\bar{\iota}$ vel (semel in f. 29) $\bar{\imath}$. pertinentes et ad versam quae praecedit et ad hanc rectam, id quod optime apparet in f. 18 sic inscripto: $\bar{\iota}$ VI $\bar{\iota}$ VII $\bar{\iota}$ VIII $\bar{\iota}$ VIII; nos inscriptiones eas in foliorum elencho ad singula adscripsimus. — Praeterea numeri tam titulis praescripti fuerunt quam constitutionibus. — Quaternionum notae in foliis pertinentibus ad libros octo priores (in altera parte nullae adsunt) comparent in foliis extremis 10: X‡ — 14: X‡ — 19: XXII — 28: XXV‡. Ex hisce notis secundum ea quae in praefatione a Kruegero exposita sunt, missis foliis tam primis (quippe quae propter priorum librorum hiatus ad quaterniones suos redigi nequeant) quam postremis (quorum quaternionum restitutio utilitatem non haberet), cum singula folia huiusce codicis contineant litteras ad milia quaterna, media laterculi nostri 17–28 superesse apparet ex quaternionibus XXII–XXVIII sic:

His positionibus hiatus ambitus, quatenus determinari potest, in universum respondet; exempli gratia inter f. 18 et 19 quae exiderunt 6, 10, 3 ad 6, 22, 3 exaequant fere folia Taurinensia duo. — Inde a 6, 4, 34, a quo codicis folium hodie 17 incipit, cum corpus integrum fere supersit, id autem folium codicis integri fuerit 172, librorum quinque primorum hodie lacerorum ambitum qui fuit supra (p. XXXVIII) aliquatenus determinavimus.

Foliorum laterculus hic est retentis numeris Kruegerianis:

- 43 (V) index rubr. (inde a 16, 1) et imperatorum (p. 26).
 1. 1, 1, 5 *rei non* (p. 28) . . . 1, 2, 3 *iusque* (p. 30).
 2. 1, 5, 4 *mp. constantinus* (p. 36) . . . 1, 5, 14 *anthemio cons.* (p. 38).
 3. (V) 1, 28, 1 *mp. constantinus* (p. 63) . . . 1, 29, 5 *dat. iiii* (p. 65).
 4. (V) 1, 31, 1 *tuis admitentibus* (p. 66) . . . 1, 32, 7 *quynegio v. c. cons.* (p. 68). —
 In recta: t. . . |
 t. . . |
 5. 2, 8, 18 *uel iudicis* (p. 87) . . . 2, 10, 3 *honorarior* (p. 92). — In recta: $\bar{\iota}$ VIII.

6. (V) 3, 5, 3 *ntibus subueniri* (p. 134) . . . 3, 5, 6 *donatis* (p. 135); [deest folii pars inferior]; item 3, 5, 7 *dumtaxat* (p. 136) . . . 3, 5, 10 *et T[heod.] A. ad* (p. 136); [deest folii pars inferior].
7. 3, 30, 3 *uel curatore* (p. 163) . . . 4 in. *inc. lib. iiii feliciter* (p. 166).
8. 4, 6, 2 *ri fecit* (p. 175) . . . 4, 6, 7 *tamen cor* (p. 178).
9. 4, 8, 4 *uassisset eorum* (p. 179) . . . 4, 8, 6 *apud se es* (p. 183). — In recta: t. V|
10. 4, 12, 3 *ii hal. sept.* (p. 190) . . . 4, 13, 9 *licentiae submo* (p. 194). — In recta: t. XIII|, in versa extrema X|
11. 5, 6, 2 *ardarorum* (p. 221) . . . 5, 8, 1 *seruit* (p. 225). — In recta: t. |
12. [deest folii pars superior] 5, 11, 7 *eritis veteranis* (p. 227) . . . 5, 11, 9 *ea enim* (p. 227); item [deest folii pars superior] 5, 11, 11 *ua . . . babuntur* (p. 228) . . . 5, 11, 12 *eadem ad s* (p. 228).
13. 5, 12, 1 *nentibus* (p. 228) . . . 5, 13, 4 *postea minus* (p. 231). — In recta: t. XII|
14. 5, 14, 30 *um patrimoniale* (p. 231) . . . 5, 14, 36 *iure fundo* (p. 233). — In recta: t. XIII|; in versa extrema: X|
15. 5, 15, 14 *orum obligatione* (p. 233) . . . 5, 15, 21 *dat. pr* (p. 235).
16. [deest folii pars superior] 5, 16, 29 *m officium* (p. 236) . . . 5, 16, 32 *sacratissimum* (p. 236); item [deest folii pars superior] 5, 16, 33 *us propositis* (p. 237) . . . 5, 16, 35 *possesionib* (p. 237).
17. 6, 4, 34 *it praeiudicium* (p. 259) . . . 6, 8, 1 p. 262, 1 *praetorianam* (p. 262, 1).
18. 6, 8, 1 *rint praefecturam* (p. 262, 1) . . . 6, 10, 3 *cum consu* (p. 264). — In recta: t. VI
t. VII
t. VIII
t. VIII
19. 6, 22, 3 *protinus* (p. 269) . . . 6, 22, 8 *postferendum* (p. 271). — In recta: t. XI|, in versa extrema: XXII.
20. (V) 6, 24, 8 *iti senatoria* (p. 275) . . . 6, 26, 4 *ut int* (p. 277). — In recta: t. XXIII.
21. 8, 4, 12 *dat. xui k.* (p. 370) . . . 8, 4, 22 *suis reddat* (p. 372).
22. 8, 5, 7 *illi qui dederit* (p. 377) . . . 8, 5, 16 *quem maxim* (p. 379). — In recta: t. V|
23. (V) 8, 5, 33 *tarditas nulla* (p. 384) . . . 8, 5, 39 *(Syagrio cons.* (p. 386). — In recta: t. V|
24. (V) 8, 5, 49 *idum ternos* (p. 389) . . . 8, 5, 58 *publica fact* (p. 391).
25. [deest folii pars superior] 8, 5, 62 *nos* (p. 392) . . . 8, 5, 65 *praesumptionibus* (p. 393); item [deest folii pars superior] 8, 6, 1 *ex ho* (p. 394, 5) . . . 8, 7, 1 *ut pr* (p. 394, 2).
26. 8, 7, 1 *fficio sit* (p. 394, 2) . . . 8, 7, 12 *censea* (p. 397, 3). — In recta: t. VI
t. VII
27. (V) 8, 7, 12 *nec quicquam* (p. 397, 4) . . . 8, 7, 21 *pari diligent* (p. 400).
28. (V) 8, 8, 5 *decernimus* (p. 402) . . . 8, 10, 2 *dat. iiii k.* (p. 405). — In recta: t. |, in versa extrema: XXV|
29. 9, 1, 11 *nisi subeat* (p. 433) . . . 9, 1, 19 *mariniano cons.* (p. 438). — In recta: R|
30. 9, 10, 3 *olentiae* (p. 453) . . . 9, 14, 3 *militibus uel* (p. 458).
31. (V) 9, 19, 4 *quo iudicis* (p. 469) . . . 9, 21, 6 *fraturarios mai* (p. 473).
32. (V) [deest folii pars superior] 9, 21, 10 *solum fructum* (p. 474) . . . 23, 1 *quo facilior* (p. 475); item [deest folii pars superior] 9, 23, 2 *ii imp. arc.* (p. 475) . . . 9, 24, 1 *coniunctionis d* (p. 476).
33. 9, 34, 6 *t inimicus* (p. 487) . . . 9, 36, 1 *quisquis a* (p. 491).
34. 9, 42, 9 *tus qui eos* (p. 511) . . . 9, 42, 15 *mixta su* (p. 514).
35. (V) 9, 43, 1 *ulla prauitate* (p. 517) . . . 9, 45, 4 *intra temp* (p. 522). — In recta: t. |
36. (V) 10, 8, 1 *sive domum* (p. 536) . . . 10, 9, 2 *habita hor* (p. 539).
37. 11, 7, 4 *is pe* (p. 586) . . . 11, 7, 16 *religione* (p. 589, 11). Folium lacerum est et ex parte evanidum.
38. 11, 7, 16 *debitoribus* (p. 589, 11) . . . 11, 8, 3 *intellezerim* (p. 592).
39. 13, 11, 2 *nis uiris* (p. 766) . . . 13, 11, 4 *suspendere lice* (p. 766) [deest folii pars inferior]; item 13, 11, 5 *peraequatoris* (p. 767) . . . 13, 11, 7 *cuius a* (p. 767) [deest folii pars inferior].

40. 14, 3, 18 *np et euodio* (p. 767) . . . 14, 4, 2 *locorum et tam* (p. 779, 7).
 41. 14, 4, 2 *actia danda* (p. 779, 7) . . . 14, 4, 5 *rom tim* (p. 781). In recta: t. IIII,
 quamquam debuit esse: T III
 T IIII
 42. (V) 16, 10, 24 *es cognoscant* (p. 905) . . . *utere felix feliciter* (subscriptio). Versa vacat.

Compendia in codice usitata orthographicaque ei propria enarrabuntur in capite nono.

In codice quae emendata sunt, pleraque certe veniunt ab ipso librario nec nisi uno loco (3, 30, 6, 3 *officii pro officiis*) primitivam lectionem corruerunt.

Scholia in margine adscripta manu diversa, sed ni fallor aequali, et rara sunt et propter vocabula passim compendiata et marginis mutilationem a Kruegero ex parte relata tantummodo. Hoc apparet in aliis argumentum breviter significari, in aliis remitti ad constitutiones (compendium 3 passim apparet) similes alias Theodosiani ipsius, alias Gregoriani. Sunt autem haec:

ad 1, 2 rubr. *de diversis rescriptis*:

{ uni p̄ū idultum
 secun? } d(?)um exemplum
 { n graeg lib u

ad 2, 8, 26 (sequitur rubrica *de pactis et transactionibus*)

{ a i(?) ē) ī gnes fi
 llo s p oro
 pnes sup
 t ōni
 f ap sac qni
 iii t) ultima
 pando a ur
 iib III enan
 de pacto
 ā

ad 3, 5, 10

{ ocj ia q̄ ē et posterior
 n (vel u) t i j v

ad 4, 6, 5

gr? aeca c9 infra qu(?)ad(?)r(?)a(?)
 o (vel m vel) petit leg(?)it(?)u(?)r(?) in(?) l(?)i(?)b xu
 e qua m(?)
 ii

ad 9, 1, 15

accusari p(?)a(?)r(?) q. p

ad 9, 1, 19 fere ad verba *super conscientiam*:

{ on l r sei xreb an...
 lem

ad 9, 20 rubr. *victum civiliter agere et criminaliter posse*

victus civiliter crim|

ad 9, 24, 1 ad verba *quam . . . a postulationibus et testimoniis . . . antiqui penitus arcuerunt*

n̄ mulieres testimonium
 dicere n̄ posse

Folia Taurinensia non examinavi ipse, sed quidquid de hoc codice affertur, sumpsit ex editione Kruegeri facta peritissime et diligentissime. In codice recisa vel evanida facta apparatus noster, ubi alii libri textum integrum servarunt, iis locis tantummodo indicat, ubi id aliquam utilitatem habere videbatur.

R Parisinus 9643 (= Lugd. Haenelii) innotuit per Cuiacium, qui in ipso eo adscriptis 'hic legum codex vetustissimus nondum publicatus anno 1557'. Mentionem eius fecit publice in observationum libro quarto, cuius praefatio data est Valentiae Cavarum XV

k. Inl. a. 1559 (prodiit Lugduni, Destournes a. eodem), scribens librum eum 'hoc anno' sibi perlegendum dedisse Ludovicum Miraeum habentem eum Lugduni et editionem eius parantem. Ipse quoque Miraeus in praefatione ad Iulianum a. 1560¹⁾ ait propediem proditurum esse codicem Theodosianum integrum, quo promisso non stetit paulo post defunctus. Denique 'Myrei' appellari librum a Francisco Pithoeo circa a. 1584 infra videbimus. Prodierunt quae in eo libro servata sunt primum a. 1566 in corporis Theodosiani editione Cuiaciana, in cuius praefatione editor ait libros VI. VII. VIII 'inventos et proditos esse a Stephano Charpino'. Hunc virum *prestre de la ville de Lyon* Ludovicus Iacob in recensu bibliothecarum²⁾ scribit bibliothecae suae catalogum edidisse Lugduni a. 1555 inscriptum 'studiosis tantum Lugdunensis ecclesiae fratribus' quem catalogum Parisini amici frustra quaesiverunt. Codicem num in eo recensuerit, ignoro; inventum esse in bibliotheca aliqua Lugdunensi vix dubium est.³⁾ Post Charpinum pervenit codex ad Franciscum Pithoeum et eius dono ad fratris filium Petrum Pithoeum, teste inscriptione libri hac: *hoc vetustissimum exemplar librorum VI. VII et VIII codicis Theodosiani, quo v. c. Iacobus Cuiacius in edendo eo libro usus est, dono mihi dedit v. c. Franciscus Pithoeus patruus anno 1620*. Apud Petrum Pithoeum codicem usurpavit Iacobus Gothofredus († 1653) cum passim memorans in editione post eius obitum publicata a. 1665. Hereditatis iure a Pithoeis delatus ad marchiones Rosny de Rosambo postquam apud eos diu latuit, auctione ab his partis codicum instituta, ut ducissam de Berry adiuvarent, in eo catalogo sub n. 2383 adiecta pictura indicatus emptus est a. 1837 a bibliotheca publica Parisina. — Cuius aetatis codex sit, ut in eius generis libris certis argumentis raro definiri potest, ita propter ea quae infra dicentur de proprietatibus litteraturae et orthographiae nihil obstat quominus adsignetur si non ipsi saeculo quinto, certe sequenti. Specimen scripturae dederunt praeter catalogum supra allegatum I. B. Silvestre *paléographie universelle* (Parisiis 1839) tab. 109; Augustus de Bastard *peintures et ornements des manuscrits* (tab. 4, quae tabula prodiit a. 1846; cf. de Bastardi opere *Neues Archiv* vol. 8 p. 452); Zangemeister et Wattenbach in exemplis supra p. XXXIX citatis (1876) tab. 25; Delisle *le cabinet des manuscrits de la Bibl. nationale* (Parisiis 1881) tab. 7; [Berthaud] *facsimiles de manuscrits . . . exposés dans la galerie Mazarine* (Parisiis 1901) tab. 11. — Codex, qui utrum gesta habuerit necne, non magis liquet quam utrum habuerit Theodosianum integrum an solos libros octo priores, hodie constat quaternionibus (cum ternione uno XLVI) XXXIII—XLVIII numeris extremo loco signatis. Incipit 6, 2, 12 in verbo *legata*. Perierunt folia quattuor, quat. XXXIV folium tertium (interciderunt 6, 4, 33 post verba *in prioribus praetoribus* quae sequebantur ad finem tituli); quat. XXXVIII folium sextum (perierunt in l. VI extremo quae sequebantur post tit. 38 l. 1 *non in aliquo* et libri septimi index); quat. XLVIII f. 1 (interciderunt 8, 15 rubrica et constitutiones post rubricam quae sequebantur aliquot) et f. 8; itaque abruptur codex in eiusdem quaternionis f. 7 lacero. In eo enim non supersunt nisi fragmenta constitutionum 8, 18, 5. 6 ex antica et 8, 18, 7. 8 ex postica, verbum extremum hodie est 8, 18, 8, *12 [*ampl]ecten[da]*. Priores plura folia non habuerunt quam extant hodie; tam Cuiacius quam Gothofredus testantur codicem incepisse ab ipso verbo hodie primo et Gothofredus praeterea scribit codicem finire in vocabulo hodie postremo *ampl]ecten[da]*; ita enim adnotationem eius accipiendam esse dubitari non potest. Lacera quoque hodie folia pleniora quam nunc sunt neque Pithoeus habuit (nam adnotationes adscriptae ad exemplum ed. Cuiacianae a. 1566 quamquam non pauca habent sumpta ex hoc codice, ea, ut ostendit apparatus noster, quatenus certo intelleguntur omnes spectant

¹⁾ Praefatio ita finit: 'valete, Lugduni 1560 kal. Augusti ex officina Tornaesiana, e qua prodibit propediem deo favente codex Theodosianus integer una cum corpore iuris civilis pari integritate et diligentia restituito'. Editione Ausonii Vinetiana (1558) insertum est Miraei carmen datum ad *Stephanum Charpinum Ausonii poetae adsertorem*. Paulo post Miraeum obiisse colligitur, sicut admonuit Girardus, ex praefatione Tornaesiana ad Theophili versionem Institutionum repetita in editione Reitzii p. 1159.

²⁾ *Traicté des plus belles bibliothèques publiques et particulieres qui ont esté et qui sont a present dans le monde* Parisiis 1644 p. 666. Notitiam libri debeo Girardo. Conferri poterit do Charpino Niepce *les bibliothèques de Lyon* (Lyon 1876) p. 571 seq.

³⁾ Codicem Ausonii hodie Lugdunensem Vossianum Lat. fol. 111 teste praefatione Eliae Vinoti Charpinus habuit inventum a. 1558 Lugduni in insulae Barbarae coenobii bibliotheca.

1741 = Y et Parisinum Lat. 12445 (= Sangerm. 366) = D, de quibus ipsis infra agetur. Glossae ipsis libris aetate fere pares, adscriptae ad constitutiones aliquot librorum quarti et noni excerptas ex Breviarii codice aliquo, ut luculenter prae se ferunt originem communem, ita invicem se explent. Proponuntur hoc loco plenae et coniunctae anteposita lectione codicis codicumve, ex Parisino libro me rogante exscriptae ab Omontio bonorum studiorum fautore insigni.

D: 4, 18, 1, *1 cessit] in $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ 'cessit' (sic)

D: 4, 18, 2, 4 communis partibus] in Dy 'communibus partibus', in $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ et intr 'communis partibus'

D: 4, 19, 1, *8 (interpr. Alaric.) ordinamus ut non uelint] in $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ et in Dy 'ordinauimus quo non uelint'

D: 4, 20, 3, 1 apud acta om.] intr et in Dy 'apud acta'

D: 4, 22, 3, 4 erectus] intr 'euictus'

D: 4, 22, 3, 6 liti euentum] in $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ 'lite'

YD: 9, 1, 15, 3 euindicatis] in $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ et intr 'emendicatis'

YD: 9, 1, 19, 8 custodiat] in $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ et (et om. D) intr 'custodi..'. (in utroque libro margo exesus est), in Dy 'custodiae' (sic certe Y)

Y: 9, 1, 19, *2 sponte fingenti] ad eam lectionem in Dyonisii adscriptum est intra versus, in $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ et int 'supplicia fugienti commonitoriis sacreta (sic) mandatis fidem plenius abnegamus et cetera' in margine.

Annotatorem duos codices adhibuisse ut a consuetudine philologorum saeculorum eorum nequaquam abhorret, ita paene sine exemplo est, quod eos nominatim appellat alterum 'Dyonisii', alterum ' $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$ (vel $\overline{\text{r\ddot{e}g}}$) et intr (vel int)'. Illum probabile est pertinuisse ad sancti Dionysii prope Parisios monasterium et prope accessisse ad breviarii librum primarium Oxoniensem; certe 4, 18, 2 lectio *communibus partibus* praeter Dionysianum ex solo Oxoniensi enotata est. Magis memorabile est, quod ex altero codice lectio extremo loco enotata omnino derivata est ex Vaticano nostro; nam cum plena et vera lectio *supplicia fugienti sponte fingenti* non tradita sit nisi in solo palimpsesto Taurinensi, *sponte fingenti* habent Breviarii codices omnes, *supplicia fugienti* Vaticanus, in quo item redit error *secreta* pro *secreto*. Quam ob rem paene certum est compendium alterum accipiendum esse de codice *int(eg)r(o)* et alterum adiectivum accipiendum esse de codice *reg(io)* probabile¹⁾, quamquam de bibliotheca regum Galliae per ea tempora documenta alia nulla habemus. Quod obstat reperiri in altero libro lectiones quasdam ex eodem codice derivatas et sine dubio ad Breviarium spectantes, inde quod modo observavimus non tollitur, sed statendum erit extitisse exemplar descriptum partim ex Breviario, partim ex Vaticano. Similis igitur fuit codex deperditus regius (?) et integer, si recte compendia solvimus, codici saeculi X Solmsiani, quem infra p. LVI demonstrabimus descriptum esse ex ipso Vaticano, similis item alterius infra enarrandi Ambrosiani (A), quem qui scripsit contaminavit exemplaria duo, alterum Theodosiani integri mutilum, alterum plenum Breviarii. Inde non sine aliqua specie veri efficiemus Vaticanum librum ipsum saec. X adservatum fuisse alicubi in Gallia.

Innotuit liber per Iohannem Tilium Engolismensem. Is quae codex habet antea inedita primus publici iuris fecit a. 1549/1550, ipsum unde habuerit non indicavit, solummodo enuntians eum ad manus suas pervenisse; de Floriacensi bibliotheca eum prolatum esse, quae coniectura est Haenelii (praef. ad Theod. p. XXVII), nullo argumento defenditur. Post Tilium, ut ostendit adnotatio ei inscripta (*Alexander Pauli filius Petavii senator Parisiensis 1647*), venit ad Petavium, deinde cum reliquis Petavianis ad Christinam Sueciae reginam, mox cum eius suppellectile litteraria in Vaticanam, ubi cum diu latuisset, a. 1817 per Maium et Niebuhrium denuo in lucem protractus est.

Continetur continebanturve in codice quaterniones ternionesve numerati numeris Graecis unus et sexaginta²⁾, Theodosiani libri VIII posteriores a VIII ad XVI. Hiatum

¹⁾ De *Regensi* sive *Riensis* oppido, hodie Riez (vide C. I. L. vol. XII p. 19) vix poterit cogitari.

²⁾ Codicis f. 440 finiens 16, 8, 22, *7 *temptaverit* extremum est quaternionis signati NΘ; itaque f. 448, in quo codex hodie finit, extremum fuit quaternionis LX.

unum maiorem in eum translatum esse ex archetypo, quaternione opinor eius uno deperdito, ostendit quod deficiunt ipso libro integro quae interposita sunt inter 16, 4, 6, 3 *reveren-*
tissimorum et 16, 5, 15, *2 *habere*; minores quidam (ut 12, 1, 101. 13, 11, 2) utrum ex archetypo veniant an librarii culpa tribuendi sint, non liquet. Exciderunt quaternio sive ternio biniove primus, in quo rubricas perscriptas fuisse verisimile est, cum ipse liber nonus a principio integer sit; item quat. LVII folia duo extrema et quat. LVIII totus et quat. LVIII folia duo prima, in quibus interciderunt interposita inter 16, 5, 66, *4 *faciat* et 16, 8, 1, 3 *sectam*; denique quaternionis postremi folia continentia quae legebantur post 16, 10, 12, 17 *fisco*. — Transposita sunt folia quattuor quibus continentur 12, 1, 185, 1 *impp.* ad 12, 3, 2, *2 *percipiant* hodie numerata 269. 270. 271. 272, vere sic numeranda 272. 269. 270. 271. — Paginae habent constanter versus 25 litterarum c. 28—29. — Ad titulum et rubricas quod attinet, cum codicis folia et prima et postrema perierint, desiderantur item tam in scriptio operis (nisi quod m. rec. in exordio voluminis legitur non *lex [Theo]dosiana*, ut visum est Haenelio, sed *lex Romana*) quam subscriptio. Inter libros priores quattuor a primo correctore interpositum est *Theodosiani lib. VIII* (et sic deinceps) *expl* (vel *expl̄ic*) *inc* (vel *incip̄*) *lib. X* (et sic deinceps) *felic* (vel *feliciter*); ad finem tamen libri XII legitur tantummodo *expl Theodosiani XII* sequentis libri mentione praetermissa propter voluminis bipartitionem mox exponendam. In parte posteriore lib. XIII inscriptione caret; inter l. XIII et XIII legitur: *expl. lib. XIII, inc. lib. XIII*; inter l. XIII et XV: *lib. XIII expl., incip. lib. XV feliciter*; inter l. XV et XVI: *Fl* (sic) *Theod lib. XV expl., incip. lib. XVI*. — Praeterea singulis paginis in margine superiore superscriptus est numerus libri sic: LIB · VIII et sic deinceps, quamquam haec indicatio non raro desideratur margine resecto.

Rubricae littera R praeposita numerantur in eodem margine superiore dextrorsum: R XXVIII et sic perpetuo. Plures ubi in eadem pagina concurrunt, numeri hi pariter atque in Taurinensi cernuntur alter super alterum collocati. — In textu rubricis numeri sine littera praescribuntur, per l. XIII. XIII. XV suppleti ab emendatore, per l. XVI omissi non casu opinor, sed per hiatum antiquum numeris rubricarum archetypi a textu recedentibus. — Constitutionibus numeri adscripti sunt (vide supra p. XIII).

Liber exaratus est litteris semiuncialibus formae antiquioris, originis indicia certa nulla prae se ferens, ut tam in Italia scribi potuerit quam in Gallia. Pluribus locis (f. 23. 44. 97 cct.) quaedam in marginibus conscribillata sunt a manu posteriore litteris quas periti referunt ad tempora Merovingorum, id quod favet origini Gallicae. Scriptus est a librariis duobus, scilicet libri VIII—XII sive q. II—XXXVIII (cuius quattuor folia ultima cum numero ΛΘ excisa sunt utpote vacua) a priore, libri XIII—XVI sive q. XL ad finem a posteriore. Litteratura parum differt, orthographica quoque fere consentiunt, nisi quod librarius prior dat. *Trev.* (sic ad 12, 12, 6), posterior *Triv.* (sic 13, 1, 8 et deinceps), uterque constanter. Librarii quamquam Graecas litteras non minus pulchre exaraverunt quam Latinas, tamen constitutionem certe 9, 45, 4 non scriptam esse ab homine Graeco docto evidenter apparet. Scilicet ea aetate eaque regione, ad quas codex pertinet, librarii recte instructi utriusque linguae iustam notitiam habuisse dubium non est, neque eam Gallicae codicis origini impedimento esse vel ex huius codicis constitutione 12, 3, 11 efficitur. — Ceterum ut de patria ita de aetate codicis iudicium ambiguum est, quamquam propter orthographiam adhuc incorruptam infra saec. VI extremum descendi non potest.

V^aV^b Veniamus ad codicis emendationes et additamenta. Praeter librarium ipsum, cuius emendationes solito more ita distinximus, ut scriptura a librario deleta sit V^a, ab eodem reposita V^b eamque solam lectionem adnotatio enuntiet, quae non est in textu, retractaverunt librum librarii duo ipsis scriptoribus aetate suppres et fortasse ad eandem officinam pertinentes, quorum alter, nobis V^{2*}, in textu pauca mutavit, sed plerisque constitutionibus summaria adscripsit, alter, nobis V³, volumen totum, maxime vero libros V^{2*} VIII—XII emendavit et summariis illis quaedam adiecit. — Priori illi V^{2*} Schoellio iudice tribuendae sunt in libro nono emendationes hae, quas litterarum ductus et atramenti diversitas satis certo distinguit ab altero V³:

- 9, 1, 5, *1 patia *V*¹, patientia *V*^{2*} (*errore*), spatia *V*² (*recte*)
 9, 1, 10, 1 prouincia] prouinciae
 9, 3, 2, 2 clautris] claustris
 9, 42, 8, 3 semissem] semissis (*errore*)

Saepius et certius manus eadem reperitur in libris posterioribus:

- 12, 1, 142, 1 uacillare] uaccillare
 12, 1, 158, 1 plurima ordines] plurimos o.
 12, 1, 191, 3 cogniti] *Iust.*, cogni *V*¹, cognitum *V*^{2*}
 12, 6, 26, 1 uini] binis (*errore qui redit in scholio*)
 12, 10 *rubr.* fugatur] fungatur
 12, 12, 1, 2 trebua] tribuo
 13, 1, 10, 6 exerdis argis] exerendis agris
 13, 1, 11, 2 mercatore spectat] mercatores sp.
 13, 1, 15, 2 fici] fisci
 13, 3, 15, 2 libata] inlibata
 13, 5, 7, 5 ius] eius
 13, 5, 7, 10 stoli] cursus
 13, 5, 14, *6 iogorum] iugorum
 13, 5, 32, 7 nauachos ex] nauarchos et (*hoc errore*)
 13, 5, 34, 1 portibus] pertubus (*errore*)
 13, 6, 10, 7 chartarum] chastarum (*errore*)
 13, 9, 4, 7 fructibus] fluctibus
 13, 9, 6, 5 plenaria] planaria (*errore*)
 13, 11, 1, *3 exitiam] exitium
 13, 11, 4, 6 squalida] squaliola *V*¹, squaliora *V*^{2*} (*errore*)
 13, 11, 5, 1 conque] *V*¹, conquesti sunt *V*² (*errore*)
 14, 1, 1, 8 defenda] *V*¹, defendenda *V*² (*errore*)
 addito] *V*², addito *V*¹
 15, 1, 33, 3 moenium publicorum] *V*¹, moenium publicarum *V*² (*errore*)

Mutationes in textum ab hoc librario inlatas esse apparet nullo exemplo adhibito, sed ex coniectura sola eaque non raro falsa.

Ab eadem manu exarata sunt summaria pleraque scripta in marginibus libri Vaticani, edita bis, primum ab Haenelio (antiqua summaria codicis Theodosiani. Lipsiae 1834 pp. XVI. 62), deinde a Carolo Manentio in ephemeride *studi Senesi* vol. 3 (1887) p. 259—288, vol. 4 (1887) p. 141—157, vol. 5 (1889) p. 203—311, tractata item ex parte a Paulo Kruegero *Zeitschrift der Savigny-Stiftung, röm. Abth.*, vol. 7 (1886) p. 138. Ad editiones eas recte aestimandas, nam scholia scripta sunt compendiis multis et litteris minutis passim euandis factis, iussu meo Paulus Meyer accurate descripsit adiecta ad libri noni titulos 1—16 et undecimi titulum 30; priora illa iam sequuntur recognita denuo a bibliothecae Vaticanae scriptore Franchio de' Cavalieri. Scripta sunt a manibus duabus, *V*^{2*} et *V*², quas Meyerus diligenter distinxit, longe pleraque a manu *V*^{2*}, non ita multa ab altera *V*². Ubi de manu nihil adnotatur, veniunt a *V*^{2*}. Versuum divisionem indicavi et retinui compendia, sed soluta intra uncas. Incipiunt summaria 9, 1, 3; duae primae leges nulla habent.

- 9, 1, 3 [Femin]as d(icit) n(on) in omnib(us) | [causi]s publicis accusa[n]di ha]b(er)e licentiam, sed tan[ti]t[um] in suam suorumq(ue) iniuriam | [vindi]candam. D(icit) et(iam) scolas[ti]cos admoneri, ut n(on) te[mer]e mulier(um) causas | suscipiant sexasque simu | . . . as ausilio [*hic finit V*^{2*}: *sequentia add. V*²] tunc | [en]im pro inscrip(tio)ne | . . . calumniam iura | . . . nuerunt, sicut | . . . sub cuntis (*deficiunt litterae quaedam margine laeso*).
- 9, 1, 4 Promittit cuntis | habendi licentiam | proclamando, si quis ob[?]pressus in iudicio fuerit, | ut principi denuntiar[e] | ipse de contemptore | sententiam | f(er)at in t(?)a(?)le dicto. *Addit manus recens*: bona excretatio.
- 9, 1, 5 id e(st) n(on) sermone . . . | t(ra)nsitorio accusa[re li]ceat, sed inscr[ib]i[tio]ne | sellemniter [*sic*] cons[crib]i[t]a.

- 9, 1, 6 *quae scripsit manus V^{2*}, deleta sunt; ex iis quae supra scripsit manus V², haec agnoscuntur*: . . . cae superiori | [s]imilis sub ius | . . . rationum | . . . ssem . . . | . . . is accuset.
- 9, 1, 7 (*haec adnotatio pariter atque adscriptae ad l. 9. 10. 17. 18 Meyero visae sunt scriptae esse a V^{2*} potius quam a V²*) [praecip]it reos carcere reclusos int(r)a | [uni]us mensis spatium | [disc]utiendos.
- 9, 1, 8 *deletis iis quae scripsit manus V^{2*}, haec responsit V²*: precipit | nullum ac[cusatio]ne terreri | sine inscrib(tio)ne.
- 9, 1, 9 (*in litura*) iubet nul[lum] p(rae)sens[ari] *[sic]* iudicio | sine inscrib(tio)nis p(ro)ba(tio)ne.
- 9, 1, 10 (*in litura*) d(icit) ibi cau[sam] crimi[nis] perquirere, ubi | facinus e(st) | com]missum.
- 9, 1, 12 hac adserit ac[cusatus] *[sic]* n(on) posse acto[rem] accusare n(isi) se | p(ro)ba(v)er]it innocentem.
- 9, 1, 13 [*deleta plura*] | senatorem | [accusa]tum ap(ud) iudicem . . . | cent | iudicis in ani[m]adversione inc tus fieri, nisi imp(erator) . . . | p(rae)ff(ect)is intimari[t].
- 9, 1, 14 suspectam | es serit n(on) | a[ccu]sare n(isi) [~~in~~ *codex*] | [in]sc[r(?)]ib(tio) f(?)uerit celebrata.
- 9, 1, 15 quicumque accusa[re] temptav(er)it, n(on) p(er) proc(uratorem)], sed p(er) se ipsum accuset.
- 9, 1, 16 *deleta scriptura manus V^{2*} sic V²*: similis de]cimae.
- 9, 1, 17 similis tertiae | decimae.
- 9, 1, 18 hic p(rae)cipit ut rei | n(on) macerentur custodia, | sed celerius a(ut) puniendos | a(ut) absolvendos.
- 9, 1, 19 iubet n(on) prius | quemquam fieri re]um] n(isi) inscrib(tio)ne cur[re]nte examen p(ro)bauerit.
- 9, 2, 1 senatorem macula n(on) | foedari n(isi) p(ro)ba(tio)nis viri]b(us) fulciatur.
- 9, 2, 2 iubet nullum damna]ri] spectabilium accusa]torum] p(er) prov(incias), aed p(ri)nci]pi] de eo ref(er)re vel claris]simorum.
- 9, 2, 3 p(rae)cipit nullum retru]di] carceri sine (con)vic(tio)ne | et sine inscrib(tio)ne. Ea]dem actorem, si n(on) docere | valuerit pena mansurum. | Et(iam) p(rae)cipit p(rae)sente iudice spa]tium] XXX dierum accip(er)e | in ordinanda domo sua | advocati defensionem | accipiens. Par utrosq(ue), | id e(st) actorem cum reo, cus]todia] teneat.
- 9, 2, 4 p(rae)cipit nul]um] p(rae)sen]tari] iudicio | accusatum], n(isi) de quo iu]dex] p(rae)cep(er)it.
- 9, 2, 5 defensor civitatis v(el) cura]tor] v(el) magistratus reos in | custodiam n(on) mittunt, sed ac]ta] (con)fecta sub p(ro)secu(tio)ne cer]ta] cum accusatore iudi]ci] demandare.
- 9, 2, 6 similis tertiae. | H(*rel* s)ic p(rae)cipit, ut si q(ui) accusa]tus] iuss . . . one i]uss]ione iudicis ad | iudicium deducitur auxilio | curialium sub (*pro* sub *eadem manus emendavit* $\bar{\alpha}$) (con)fessio]ne] p(er)acta XXX dierum | inducias acceptas | sub diligenti custodia | mandari. Adicit et(iam), ut, | si velint, hanc humanita]tem] oblatam suscip(er)e | (con)sequantur, minus ut | una cum accusatore | mandentur.
- 9, 3, 1 (*lectio parum certa*) [In] q(?)u(?)a(?)cumqu[e] . . . | sua pulsatu(?)s(?) a(?) . . . | us accusa(tio)ni(?)b(?)us) . . . | statim a(ut) puniri [de]l]bet] a(ut) relaxari. | D(icit) accusatorem [ab]s]entem non macta(?)[ri] | reos a(?) c(?)u(?)s(?)todi]bus] . . . |, sed laxiorib(us) vincu]llis] fidelit(er) custodir[i] | usq(ue) ad tempus ex]pectatum] cogni(tio)n[is].
- 9, 3, 2 nullum sine de]li]cto carceri detruden]du]m], n(isi) de quo manifes]ta] (tio) facta fuerit et rursus | q(ui?) custoditus fuerit | [i]t(er)um] in publico p(rae)sentetur, | ut conmemora(tio) p(er)pet(r)ati | criminis in conspectu om]nium] fiat.
- 9, 3, 3 *evanuit praeter vocabulum* [iu]risdic(tio).
- 9, 3, 4 iubet accusatum [nemi]n]em custodiae mancip[a]ri, nisi actor fuerit (*cod. corr.* fe]c]erit) ins]crib(tio)nem. Similis XVIII tituli primi. *Addit manus V²*: no]ta] ap(ud) vicarium ins]crip(tio)nem] agi.
- 9, 3, 5 d(icit) commen]tariensem] | curam hab(er)e | p(er)sonarum, ut, si | elabsus fuerunt | de carcere, eun]dem] reum pe]na] multari. Q(uod) si fugerit (com)]mentariensis], ipsius adiutor | subrogetur. *Addit manus recens*: de co]m]mentari]ensi].

- 9, 3, 6 similis XVIII pri(mi) tituli. Et(iam) hoc inse|rit, ut commentarien|sis et nomina p(er)sonarum | et crimina int(r)a XXX dies | dinumeret.
- 9, 3, 7 iubet | iudices, ut do|minicorum | diem reos dis|cutiat, ne eis | humanitas | denegetur. Et(iam) eos sub custodia lauare (ex lauari) | iubet. *Addit manus recens*: omni die do|minica reos car|cere educendos.
- 9, 6, 2 *manu V²*: (con)traria sup(er)iori t(itulo).
- 9, 7, 2 iubet nullam accusa|re mulierem n(i)s(i) (con)sanguineus suus, id e(st) frater vel | pat(er). Et d(icit) n(on) solum (con)iugem ulcisci in ux(ore), sed et(iam) suspici|one damnare.
- 9, 7, 3 hic de So|domitis | loquitur.
- 9, 7, 4 commemorat, ut, | dum adulterii causas | perquiruntur, si domi fue|rit, familia omnis q(ue)s|(tio)nari, sive dum unus de | (con)iugibus alio a(ut) pararit | a(ut) dederit venenum.
- 9, 7, 5 p(ro)ibet Iudeum Cristia(n)am coniugem accipere.
- 9, 7, 6 simile t(er)tiae de So|domitis. *Addit m. rec.*: Sodomitae flammis | tradantur.
- 9, 7, 7 p(rae)cipit in accusa(tio)ne cri|minis excep(tio)nem dotis | abe(ss)e, sed discuti diligen|ter et cognita veritate | momentum mulier do|tis accipiet accusa|(tio)ne viri (con)flusa.
- 9, 7, 8 si qui verbi g(r)atia a(ut) | . . . uxore frat(r)is adul|t(er)io fuerit accusatus | . . . erit (ex . . . erit) invicem e(ss)e p(ro)xi|. . . e defuncto fratre in | nubtias coierint, tam- q(uam) | ortensi (sic; requiritur confessi) severissime puni|endos.
- 9, 7, 9 quicumque accu|satus adulterio forum | mariti vitav(er)it, n(on) elu|det, sed ibi, ubi e(st) accusa|tus, auditur.
- 9, 9, 1 p(rae)cipit, ut mulier inge|nua seu nobilis, quae | se servis coniunxerunt, | legibus puniendas, nec | eosdem dici lib(er)os, quos | genuerunt, quibus turpi|tudo mat(er)na vel pat(er)na dedecoris vulnus in|fixit. (com)memorat, ut, si uter|q(ue) mortui fuerint, sint | filii a culpa lib(er)i et liceat | eis in successione pa|rentum ad heredita|tem venire. Hoc ante | stius (= istius) legis sanc(tio)nem; | p(ost) con)stitu(tio)nem iubet oc|cidi.
- 9, 10, 1 quicumq(ue) docetur | in iudicio violentiam | fecisse, n(on) p(ro)voca(tio)ne | aliqua se lib(er)ari confi|dat, sed capitali sententia | puniatur.
- 9, 10, 2 si qui fines alie|nos ing(r)edi (corr. ex ingressi) cupiens | vim fecerit d(omi)no possi- denti, | capitali sententia percella|tur.
- 9, 10, 3 iubet nullam (ex nullum) possidenti vio|lentiam inrogari, sed (con)|ventionem iudi- ciaria ut(?)i(?), ita tamen, ut, si p(ro)bave|rit suam e(ss)e rem, unus | ex ipsis possi- deat, sin au|tem, actor poen(am) q(uam) reo | opponebat excipiat; | q(uod) si poses- sorem vi deiec|tus e(ss)e cognita, repara(tio)n(is) ausilium accipiat.
- 9, 10, 4 (cod. V) admonet, ut si qui | servorum violentiam | possidenti fecerint, | poena e(ss)e multandos, | si in scio d(omi)no; q(uod) si p(rae)sente | d(omi)no vi metuq(ue) (com)- pulsus, | d(omi)n(us) infamiae macu|la | polluatur, servis in | metalla damnatis. | Ipsum vero iudicem | pari f(er)iri sententia, qui | p(ro)batum ap(ud) se facinus | conibi- (tio)ne i(n)terposita ulcis|ci desierit.
- 9, 12, 2 *ad verba* nam requirere in huiusmodi facto volumus *manu V²*: alibi nec et e(st) (con)t(ra)ria su|p(er)iori.
- 9, 14, 1 hic de mulierib(us) loquitur, quae parvu|los infantes occi|dunt vel de viris.
- 9, 14, 2 hic ordinat, ut q(u)ic(um)q(ue) rep(er)tus fuerit p(er) noc|tem lat(r)o in ag(ro) alieno, | ab ag(r)i d(omi)no i(n)terficiatur, si|ve obsidionem faciens | anteq(uam) p(er) lat(r)onem p(er)imatur.
- 9, 14, 3 *m. rec. (eadem atque de qua diximus ad 9, 7, 6)*: eadem censura voluntate(m) et effectu(m) sceleris puniri debere. p(rae)cipit, ut hi, sive inlus|tres sive sp(ectabiles) seu clarissimi | qui cum barbaris (ex qui barbaros) vel mili|tibus communicant | in innocentum p(er)di(tio)ne (con)silium, capitali f(er)iri sententia, filios ab he|reditate mares expelli, filiabus de bonis | mat(er)nis falcidiam tantum accip(er)e et q(u) | nuntiau(er)it (con)silium in | ante p(er)fec(tio)ne(m) sceleris | et honore donari et | munere, qui vero tar|dius,

tantum mereatur absolvi. Simili m(od)o | de eorum (com)plicibus | placet. *Addit V²*: sim(ilis) infra t(itulo) XXVI ad legem Iuliam | de ambitu § (= *constitutio*) I.

- 9, 15, 1 *α manu rec.*: parricidas insui | culleo mandat.
- 9, 16, 1 ordinat i(n) aruspices | p(ro)ib(eri) et si q(u)i c(um) eis societa|tem faciunt, p(ro)-scribitis | in insulam deportari.
- 9, 16, 2 similis sup(er)iori, sed | hic addit dicens vel q(u)i eis | ministraverit, sed hoc in|risive d(icit), ut templa (con)ducta | publica secundum ritum | p(r)istinum sacrificare.
- 9, 16, 3 duo hic capita p(ro)posuit, | ne a(ut) 4 (= contra) hominum salutem | aliquid moliantur a(ut) cas|tas religione ingenua homi|num mentes ad adulterii | p(?)o(?)l(?)l(?)u(tio)nem invitas adducant.
- 9, 16, 4 similis sup(er)iori, sed | hic addidit (*corr. ex* addit) omnem pa|ganorum sacerdotii ritum.
- 9, 16, 5 similis sup(er)iori. hoc ad|dit de his qui necromanti|am faciunt.
- 9, 16, 6 hic ad senatum vel his | qui honore potiti s(unt) loqui|tur, ut si q(u)i eorum n(on) tantum|m(od)o magus, sed mago amicus | de re pub(lica) negans sibimet | ipsi p(er)di(tio)nis artem securus | abscedat. Q(uod) si cognitus fue|rit, p(ro)scribitis omnib(us) bonis | suis cruciamentis ap|tatus aeculeo suspensus | pena m(?)ulcetur.
- 9, 16, 7 in hac p(rae)cipit nocturna | sacrificia p(ro)hib(eri). Simi|lis super|iori.
- 9, 16, 8 hic de m[alef]icis [ni . . . cis *codex deficientibus inter m et c litteris tribus*] p(rae)-cipit | a quo(?)gmin . . . [*fortasse a quoque minime*] | (con)suleri.
- 9, 16, 9 hoc iubet arusp[icin]am in p(er)di(tio)ne humana n(on) | fieri. Similis e(st) tertiae.
- 9, 16, 10 admonet, ut, si qui male|ficus repertus sive infra (*sic*) | urbem sive ext(ra) urbem or|dini senatorio infensus urba|nae p(rae)fecturae p(rae)sentatus (*corr. vid.* praesen-
tat(ur)us *vel* praesentatur) | severum de eo fiat examen.
- 9, 16, 11 ordinavit, ut q(ui)cum|q(ue) audierit viderit ma|leficum, publicet plane. | Iterum admonetur, si quis | et(?) . . . licorum visum a(ut) au|ditum celaverit, ulti|mum vitae suplicium non evadat.
- 9, 16, 12 hoc addidit, ut ante cecum | geniu(m) (*sic*) repertos mate|maticos (*ex -cus*) a(ut) suos incendant | p(er)di(tio)nis codices a(ut) episc(opo) t(r)a|dant, si cupiunt vivere. Q(uod) si | (con)tempserint, pulsati n(on) solum de urbe, verum de | omnibus civitatibus . . . p . . . deporta(tio)nis man|cipentur exilio.

Scholorum ad l. 11 tit. 30 adscriptorum, quae item descripta accepi a Meyero, sequitur varia lectio exemplaris eius collata cum Manentiano. Apparet inde editorem Italum non solum longe diligentius operam difficilem perfecisse quam fecit Haenelius, sed etiam in summa re editione eius recte uti posse qui in studia haec inquirunt; errores enim ab eo commissi non multi sunt et raro graves.

- 11, 30, 3, 3 *ed. Manentianae* debeat] debere *Meyer*.
- 11, 30, 6, 2 ei *om. Meyer*.
- 4 appellatio] appellationem (*sic Meyer cum Haenelio*).
- 11, 30, 8, 2 intra] infra *Meyer*.
- 11, 30, 10, 2 mensium] menses *Meyer*.
- 2 concedi] con . . . *Meyer*.
- 5 statim] *non adest Meyer*.
- 11, 30, 11 possunt] § *Meyer*.
- certa] causarum *Meyer*.
- 11, 30, 13, 2 eas *om. Meyer*.
- 11, 30, 14 debitorem] debitores *Meyer*.
- 11, 30, 15, 4 unocuique extremitati *corr. ex* unicuique pro extremitati *Meyer*.
- 11, 30, 18 privato] priuatis *ex* privatos *Meyer*.
- 11, 30, 19, 1 duos] duo *Meyer*.
- 11, 30, 24, 1 sed . . .] sed hoc interest *Meyer*.
- 11, 30, 34, 1 idem] idē (= id est *puto Meyer*).
- 11, 30, 41 adpellandum ad pf urb *corr. ex* adpellatum *Meyer*.

- 11, 30, 47, 3 eos *om. Meyer.*
 11, 30, 49, 1 praecepit quam] praecipit quod *Meyer.*
 2 quam] quod *Meyer.*
 11, 30, 50, 1 mulctari] multari *Meyer.*
 11, 30, 51, 1 necessaria causa] *corr. ex necessariam causam Meyer.*
 11, 30, 52, 1 non] $\bar{n}\bar{a}$ *Meyer.*
 11, 30, 62, 3 appellatio *om. Meyer.*
 11, 30, 63, 5 intra *om. (sic) Meyer.*
 11, 30, 64, 1 ab infirmitate] a(ut) infirmitate *Meyer.*
 11, 30, 65, 3 intra menses duos] in menses duo *Meyer.*
 11, 30, 66, 2 transactionem] transactionem *Meyer.*
 3 annum] *ex binnum Meyer.*
 11, 30, 67, 2 ut praefecti] \bar{u} (= uel) praefecti *Meyer.*
 11, 30, 68, 1 praecepit] praecipit *Meyer.*

Scholia haec (demptis iis quae proficiscuntur a V^2 infra seorsum tractata) in forma litterarum non magnopere recedunt ab iis quibus textus exaratus est. Notae cum alienae sint a constitutionum textu, in his abundant (composuit ea Manentius in fine editionis tabula II), sunt autem praeter legitimas, ut $\bar{p}\bar{u}$, $\bar{c}\bar{p}$ hic quoque usitatas vulgares aetatis labentis, ut $p = per$, $c p = pro$, $\bar{p} = praet$, $\bar{a} = aut$, \bar{u} modo = *vel modo = ut*, $\bar{c} = com$, $\bar{t}io$ una contignatione repraesentatum, $\bar{e}\bar{e} = esse$, $\bar{s}\bar{s} = supra scriptus$ et sic deinceps. — Orthographia eadem est quam exhibet codicis textus, nisi quod uno loco 9, 2, 6 in scholiis male legitur *induciae*, cum praeterea librarii hi *c* et *t* recte distinguant. — Omnino ad eandem officinam redire videntur tam liber ipse quam scholia haec, scilicet ut litteratura in illo sit legitima librorum legum, in his eius aetatis vulgaris. — Ipsorum scholiorum quae sit sermonis infantia et rerum ignorantia, ex specimine supra proposito abunde intellegitur. Casus et numeri et modi et genera vocabulorum scriptori quodammodo pro nihilo sunt, soloecismi tot fere quot sunt verba. Subieci exempla pauca ex multis

infra *pro* intra 11, 30, 1 *et passim*
 infurcari = *strangulari* 10, 10, 2
 extediare 10, 10, 15
 delare = *deferre* 10, 10, 4: iubet nullum occulte res innocentum
 nec publice nec absconse delare.

Sententiae omnes sunt perturbatae et confusae, adeoque passim non perscriptae, ut supra 9, 16, 2 et 9, 16, 4 et 10, 1, 4: *similis primae, ut neque pricatus fiscum neque fiscus a privato rextari* et haec 10, 3, 6: *compescit rei p(ublicae) palatinos hisdem prediis esse conductores, id est ut neque per se neque per interpositam personam*. Vitiosa quamquam ex parte ad librium redeunt (monstra vocabulorum, qualia adsunt 9, 7, 8 et 9, 16, 12, erroneaeque, qualis est 12, 1, 46 *caerdotio* [sic; punctum addidit manus eadem] *pro sacerdotio* de autographo auctoris quominus cogitemus vetant), pleraque certe sic dedit ipse auctor. — Ad argumentum scholiorum quod attinet, tamquam fundamentum habent comparationem constitutionum diversarum et adnotationem similium et contrariarum, talem fere, ut in scholiis V^2 infra tractatis cernitur ad principium libri undecimi. Exempli causa ad 11, 30, 46 adscriptum est: *XLV* [sic] *similis IIII et X, sed hic iubet int(r)a p(ro)v(inciam) int(r)a XX die c(ausa)m cognoscere*; ad 11, 30, 47: *XLVII similis IIII et XXX* [sic, non XX]. *In s(upra)-s(cripta) iusserat nullum litigatorum venire, hic addidit, u(t), si int(r)a annum r(es)ponsum litigator(es) non accep(er)int, deb(er)e int(r)a annum collectis gestis vel omnib(us) documentis ad com(itatum) venire*. Ad eius generis indicationes accedunt legum summaria inscite facta neque aliena hic illic ab interpolatione; certe 11, 30, 14 (vide adn.) numerum dierum mala fide librarius inseruit. Quomodo constitutiones male mulcarit, demonstrabo adscripto exemplo uno 16, 5, 40.

Summarium:

Textus 16, 5, 40:

Haec adversus Frygas Manicheos Priscyllianistas proposita est

Manichaeos vel Frygas sive Priscillianistas
 . . . persequimur

<i>Summarium:</i>	<i>Textus 16, 5, 40:</i>
ut eos repertos tamquam sacrilegos iudicet, id est publici criminis reos	volumus esse publicum crimen
bonis eorum proscriptis	quos honorum etiam publicatione prosequi- mur
sic tamen, ut illorum parentes successionis habeant facultatem, patribus fratribus filiis	quae tamen cedere iubemus proximis quibus- que personis, ita ut ascendentium vel de- scendentium vel venientium ex latere cog- natorum usque ad secundum gradum velut in successione ordo servetur
sane si cum ipsis et ipsi non commisceantur illis nec donare nec donari nec succedere licere neque contrahendi habere licentiam	si non et ipsi pari conscientia polluantur ipsos quoque volumus amoveri ab omni liberalitate et successione . . . non donandi . . . non postremo contrahendi cuique . . . relinquimus facultatem
testamentumque irritum sit	suprema illius scriptura irrita sit sive testa- mento
gradus iuris dinumeratos (<i>corr. ex den-</i>)	hoc quoque casu eadem illa circa gradus superius comprehendos condicione servata
sic tamen filios succedere, si penitentiam egerint	nec filios heredes existere . . . permittimus, nisi a paterna pravitate discesserint; de- licti enim veniam paenitentibus damus
Servos, si conscii non sunt, extra culpam esse, si poenituerint [<i>sic</i>]	Servos etiam extra noxam esse volumus, si . . . ad ecclesiam catholicam . . . transierint
hos dominis praeferendos. Quod si servus sciente domino et non proibente contraxit, fisco sociandum	Praeferrī (<i>sic Vat. corrupte</i>) huiusmodi homi- num coetus domino sciente nec prohibente contraxit, patrimonio nostro societur
actorem vero vel procuratorem plumbum (<i>corr. ex plumbo</i>) debere contundere	actor vel procurator possessionis cohercitus plumbo
idoneum actorem deportatio suscipiat Iudicem despicientem vel differentem XX librarum auri feriendum	conductor, si idoneus est, deportabitur rector provinciae si haec crimina . . . distre- lerit aut . . . neglexerit, sciat se multa XX librarum auri feriendum
Defensores singulas (<i>sic</i>) officia decem librae constringant	Defensores . . et principales urbium singu- larum nec non et officia provincialia de- cem librarum auri poena constringat

Nihilo minus probabile est scholia haec scripta esse stante aliquatenus re publica Romana. Imperator, qui ita raro appellatur (10, 10, 12. 14), plerumque *princeps* dictus sine dubio Augustus est; dominationis regum Germanorum nusquam vestigium repperi, nam ex eo quod *domus nostra* constitutionum passim appellatur *domus regia* (9, 30, 2 — 12, 1, 114 — 12, 6, 14 — 13, 1, 5. 8. 24 — 16, 5, 52. 54; similiter 12, 6, 16 — 16, 5, 21) nequaquam id recte efficitur. Multis locis videmus auctorem rei publicae Romanae aetatis labentis terminis uti ibi quoque, ubi discedit a constitutionum verbis. Ita nominantur 9, 14, 3 *inlustres, spectabiles, clarissimi*; 9, 2, 2 *spectabiles et clarissimi*; 9, 1, 3, et alibi *scholastici*, item 11, 31, 9, ubi additur *id est patronus causae; reiprivatiani* 10, 1, 2, *privatiani* 10, 1, 8; *magistriani*

16, 8, 10 qui in textu sunt *agentes in rebus*. Contra 10, 3, 6 *rei p(ublicae) palatini* et 10, 10, 7 *palatini rei p(ublicae)* corruptelae sunt derivatae sine dubio ex compendio *com. r. p.* a librario inlatae exemplari parum intellecto. — Utrum in urbe Roma adnotationes factae sint an alicubi in provincia, definiri non potest. Illud Haeuelius sibi visus est efficere ex scholiis 12, 1, 4 — 13, 3, 4 — 13, 5, 4, quae propterea suis locis adscripsimus; mihi e contrario probabilius videtur auctorem fuisse provincialem. Nam 'haec urbs' in tertio loco vix Roma est et in primo secundoque explicantur diversae condiciones urbanorum Romanorum et provincialium.

Sed nobis Theodosianum edentibus quae prima quaestio est, num ex scholiis huius ordinis aliquid proficiat ipsarum legum textus, eam negamus. Scilicet scholia haec qui dictavit, non habuit nisi textum eum quem tenemus, non dico ipsum, nam, ut supra dixi, eum scholiastae autographum esse vel eo dictante conscriptum corruptelarum indicia non admittunt, sed textum archetypi proximi similiter mendosum. Argumenta haec sunt.

1. In libro XVI, qui in Vaticano descriptus est ex archetypo mutilo omissis constitutionibus 16, 4, 7 ad 16, 5, 16 (p. XLVI), summariorum auctor titulos et constitutiones numeravit ad numeros per hiatum eum effectos, exempli causa constitutio vere 16, 5, 17 ipsi est tituli quarti constitutio octava et sic deinceps.
2. Constitutio 12, 1, 54 errore librarii Vaticani in transitu a pagina ad paginam cum bis scripta sit, inde adlegationes in summariis ita affectae sunt, ut ea plerumque bis numeretur.
3. Corruptelae codicis Vaticani quatenus perveniunt ad scholia nostra, in iis redeunt omnes. Ita 10, 1, 6 vocabula quaedam male adscripta ex 10, 1, 7 et recte deleta a V^s similiter adsunt in scholio. Ita 14, 3, 3 ex lectione Vaticani *contrastu* pro *contractu* in scholiis effectum est monstrum vocabuli *stupariis*. Denique ut supra vidimus mutationes paucas, quas manus V^{ss} in textum intulit, iusta auctoritate carere, ita nullum locum inveni, qui per scholia ab eadem manu scripta probabiliter expleretur vel emendaretur. Habuit omnino is qui scholia scripsit, exemplar a Vaticano diversum, sed ni fallor ipsum Vaticani archetypum propositum librariis iis qui textum scripserunt itaque a scholiorum scriptore adhibitum ad ea conscribenda, non adhibitum ad textum emendandum.

Ob eam causam, quod ad Theodosiani textum utilia nulla suppeditant, abstinui a recipiendis scholiis his integris in hanc editionem. Octo priores eius libros nusquam in iis adlegantur neque alia habent propria (nam vix numeranda sunt commata quaedam a constitutionibus aliena, ut 12, 1, 1: *hic etiam, qualiter gesta debeant confici apud municipes* et 12, 1, 4: *peractos spectabiles fieri* et 12, 1, 181: *item curiales et collegiatum revocandos et ut apparitorem iudex profugum persequatur*) exceptis locis duobus 9, 23, 1 et 9, 35, 2. Prior ita legitur in codice ab Huelseno examinato diligenter:

Summarium:

Textus 9, 23, 1:

<p>Duas res praecipit ut neque poecunias vendendi c(ausa) in alienis ab aliquo confentur prouoe [sic]</p> <p>et ut sit custodia itinerum vel litorum</p> <p>ut nulli viatori liceat amplius a mille follibus portare</p> <p>neque centenales nummos vel maiorinas</p> <p>quod si qui inventus fuerit confiscatis rebus eius capite puniatur</p>	<p>quicumque vel conflare pecunias vel ad di- versa vendendi causa transferre detegitur </p> <p>litoraue . . . et itineris transitus statuimus custodiri </p> <p>nec vero aliquis negotiatorum plus mille follibus . . . portare debebit </p> <p>II cuncta . . . mercabuntur praeter pecunias . . . maiorinas vel centenionales communes . . .</p> <p>I si quis forsitan nummus praeter eum qui in usu publico perseverat apud aliquem mercatorem fuerit inventus, fisci dominio</p>
---	--

cum omnibus delinquentis facultatibus vindicetur

Altero capite naves iubet pro commercio tantum entecae portare pecunias, aliae vero, quae plus ab entecis hebeant (= evehant), proibeantur. Haec lex a Papiani res(ponsis) descendit.

Veram lectionem *res(ponsis)* primus recte intellexit Fittingius (*Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 10 [1872] p. 330; nota ζ = *res* passim ab hoc librario usurpatur). Ad extrema respicit glossa adscripta ad 9,42,7: *enthicis] pecunia ad commercium data* (redit id in scholiis ad 9, 23, 1, item inter glossas Aynardi cod. Mettensis saec. XI apud Goetzius gloss. vol. 5 p. 619, 31). Ipsa ordinatio naves eas, scilicet quae ad praedia maritima pertinerent, aliquando prohibitas esse ab evehendis pecuniis eatenus, ut ad praediorum entheciam solam comparandam id iis liceret, non videtur abhorre ab institutis Romanorum, quamquam aliunde eam testatam non habemus. Enthecae meminit Papinianus in libro responsorum septimo (Dig. 33, 7, 2, 1): *dots praediorum, quae Graeco vocabulo ενθηκαι appellantur, cum non instructa legantur, legatario non praestantur.*

Alter locus hic est adscriptus 9,35,2 ad verba *debitores vero et quos allectos aut susceprores memorant* et ipse descriptus mihi ab Huelseno:

debitores allectos: allecti legonte (= *λεγονται*?) senatores ex populis electi. Antiquis in temporibus duo fuerunt genera senatorum, unum quod ex patriciis descendit et alterum quod ex populis eligebatur.

V² qui nobis appellatur librarius utitur litteris, quae Schoellio visae sunt esse hominis Graeci, diversis a litteratura codicis ipsius scholiorumque marginalium eorum, de quibus modo diximus, sic:

V¹ et V^{2*}: δ φ ζ μ Ν ρ ρ
V²: δ F ζ μ Ν vel μ R S (raro ρ)

Huelsenus Schoellii iudicium confirmat addens in litteris praesertim *g* et *n* duas scripturas evidenter differre et speciem prae se ferre V² litteraturae antiquioris, vere duas manus esse hominum aequalium. Solmsensis liber, quem infra videbimus ex Vaticano descriptum esse saec. IX/X, uno certe loco 9, 1, 5, *1 cum V² consentit, quamquam alibi eas emendationes neglexit. Veniunt ab emendatore hoc ea quae sequuntur.

1. Per libros quattuor IX. X. XI. XII duobus locis 9, 12, 2, *1 et 11, 29, 1, 2 ipsa scholia adlegant lectionem diversam, scilicet illo loco cum sit in Vaticano *nam*, in Taurinensi et breviario *nec*, hic adnotatur a V²: *alibi nec*, hoc cum in V sit *debes*, adscribunt *alibi non debes*. Praeterea passim reperiuntur emendationes ab hac manu profectae sine dubio sumptae ex exemplari pleniore et meliore (9, 1, 5, *1 — 9, 38, 4, 3/4 — 9, 42, 2, 2 — 9, 42, 9, *8 — 9, 42, 20, 2 — 10, 3, 2, 3 — 10, 8, 4, 1/2 — 10, 9, 1, 2/3 — 10, 10, 28, 5 — 10, 10, 30, 16/7 — 10, 19, 11, 3 — 11, 5, 4, 1/2 — 11, 14, 1, 11 — 11, 26, 1, 3 — 11, 29, 6, 4/5 — 12, 1, 5, 4 — 12, 1, 10, 4 — 12, 1, 38, 7 — 12, 1, 38, *2 — 12, 1, 116, 3 [?] — 12, 1, 155, 2 — 12, 1, 183, 3 [?]). Non desunt tamen in iisdem libris loci ab hac manu male mutati:

- 9, 38, 6, *2 gemere] temere V¹, timere V²
- 11, 36, 1, 8 qui] V¹ N al., quae V² O al.
- 11, 36, 19, 2 sancimus] V¹ Iust., sancimus ut V²
- 12, 1, 19, 6/7 curialibus uinculis] V¹ brev., curialibus ut uinculis V²
- 12, 1, 36, 3 cum . . . pactione] V¹ Iust., sub . . . pactione V²
- 12, 1, 133, 2 singularum] V¹, singulorum V²
- 12, 1, 147, 4 homines] hemines V¹, eminens V².

2. In libri XII parte posteriore itemque in libris XIII. XIII. XV. XVI quamquam eadem manus item comparet (13, 1, 6, 6 — 13, 1, 12, 2 — 13, 3, 1, 2 — 13, 4, 2, 3/4 — 13, 4, 3, 7 — 13, 4, 4, 11 — 13, 5, 2, 4 errans — 13, 5, 6, *1 — 13, 11, 4, 2 — 14, 1, 2, 2 — 16, 2, 40, 5), mutationes hae omnes cum etiam sine exemplo fieri potuerint, probabile est exemplum, quo emendator usus est, in libro XII defecisse.

3. Ab eodem emendatore videntur proficisci tam numeratio quaternionum Graecis litteris per octo libros omnes pergens quam numeri rubricis adiecti cum per totum codicem in margine superiore tum in textu per l. XIII. XIII. XV; quod deficit in XVI, ostendit, ut supra (p. XLVI) adnotavimus, scriptori copiam non fuisse libri XVI integri. Item quod adscribitur 9, 45, 4 p. 521 ubi incipiunt Graeca το προσταγμα et notae adiectae ad 10, 10, 12 — 10, 12, 2 Ψ (= $\omega\rho\alpha\iota\omicron\nu$) et 10, 8, 5 fin. ΨN ΨN (= $\omega\rho\alpha\iota\omicron\nu$ *notabile?*) ab hac manu crediderim profecta esse.

4. Scholia emendator V^2 adiecit ad libri XI titulos XXVIII priores, qui nulla habent a primo scriptore adscripta; praeterea hic illic scholiis prioribus quaedam interposuit. Ea tempore posteriora esse scholiis iis, de quibus antea diximus, inde intellegitur, quod quibusdam locis (9, 1, 3 — 10, 10, 34 — 11, 30, 14) quae V^2 scripsit continuant scripta a V^{2*} . Idem inde confirmatur, quod 9, 1, 5 lectio V^1 *patia* male correctae a V^{2*} in *patientia* deinde recte emendatur in *spatia* a V^2 . Haec ex parte certe proficisci ex eodem exemplari, a quo veniunt emendationes verae ad libros priores adscriptae, inde intellegitur, quod auctor eorum certe adhibuit Theodosianum integrum, nam duobus locis (ad 11, 14, 1 et 11, 29, 1) laudavit eius librum primum, tertio (ad 12, 16, 1) librum quartum; item copia ei fuit novellarum Theodosianarum (ad 11, 30, 42). Quam ob rem utile visum est componere hoc loco si non omnia, certe pleraque ab hac manu profecta; collectis a Manentio vol. 5 p. 346 nos alia addidimus nobiscum communicata ab Huelsenio et Meyero, praetermissis iis quae supra (p. XLVII seq.) edidimus cum specimine scholiorum anteriorum.

- 9, 19, 1 N de tabellione
 9, 42, 8 N bensem [= *bessem*] octo uncias esse
 10, 10, 34 ut omnis pars a competitore vindicet (*quae praecedunt cubicularios . . . generaliter iussit scripta sunt a manu V^{2*}*)
 11, 1, 29 fi | $\overline{\text{sim}}$ eodem $\overline{\text{lib}}$ t V § I
 11, 1, 37 fi de speciali beneficio, utrum generalitati derogetur
 11, 5, 1 si aliquid amplius fuerit | exactum, futurae indic(tio)ni prodesse: habet hoc | $\overline{\text{lib}}$ $\overline{\text{sim}}$ t I § XXVIII
 11, 7, 1 $\overline{\text{sim}}$ lib. XII t I § CXVII | $\overline{\text{sim}}$ hoc corpore et | t § XXI, t VII sequenti § I
 11, 7, 2 $\overline{\text{sim}}$ lib. XII § CLXXXI (*sic; intellegitur* 12, 1, 186)
 11, 7, 3 fi de debitore n(on) mit(tendo) in custodiam: | $\overline{\text{sim}}$ § VII
 11, 7, 4 $\overline{\text{sim}}$ t VIII § II
 11, 7, 7 fi de debitore pig(nerando)
 11, 7, 19 fi de poena | plus exigen(tium)
 11, 12, 3 $\overline{\text{sim}}$ hoc $\overline{\text{lib}}$ t XIII
 11, 14, 1 $\overline{\text{sim}}$ $\overline{\text{lib}}$ I t ////
 11, 16, 14 fi de excusa(tio)ne | eorum, q(u)i in pala(tio) | militant
 11, 16, 15 fi quae siut sor(dida) munera u(el) | qui excusent(ur)
 11, 26, 2 $\overline{\text{sim}}$ $\overline{\text{lib}}$ XII t VI § XXVI
 11, 29, 1 $\overline{\text{sim}}$ lib I t XXIII § I
ad verba nostram debes consulere maiestatem] alibi | n(on) debes
 11, 29, 2 fi $\overline{\text{sim}}$ t [se]quenti § V
 11, 30, 5 superiori t $\overline{\text{sim}}$ | § II
 11, 30, 13 *ad verba* cui nostram vicem commisimus] fi de vice sacra
 11, 30, 14 *ad verba* intra dies complendis sollemnitatibus praestitutos] id est int(r)a XX dies
 11, 30, 40 *ad verba* vel vocem . . . provocationis] fi sola voce appellari
 11, 30, 42 *ad adnotationem m. 2**: superfluum app(ellationem) iudicum suscip(er)e *addit haec*: no(ta) quod dicit 'ne reliquum ne(gotium) audiret' quasi dat | intellegi p(ost) iam coeptum | negotium p(ose) appella(ri), quod novella Valentiniani | dicit . . . t (tulo) de fori p(rae)scrip(tio)ne a(ut) i(nter)locu(tio)ne appellari |

potest. *Intellegi vidit Haenelius novellam Theodosii titulo 7 de amota militibus fori praescriptione const. 4, 8.*

- 11, 30, 66 ñ (*plura non sunt scripta*)
11, 34, 2 *ad verba* vicariorum sententiae] ñ de sententia | vicarii
12, 1, 10 *ad verba* curiae suae] ñ | de curiali | militante
12, 1, 26 *ad verba* ex perfectissimis honorariis] ñ de filiis | doctor'
12, 1, 31 *ad verba* necdum inpleto quinquennio] ñ | (con)t(r)a supra | § XXII
12, 16, 1 multae lec(tio)nes ad hunc | titulum p(er)tinentes ia'cent lib III tit. de vecti-
galibus et commissis
13, 1, 18 ñ de fenera|toribus
13, 5, 12 fin. nota ubi debeat muli|er (con)veniri.

Vrec. Manu saec. IX vel X scripta litteris subrubris in libris VIII et X solis obvia rei-
cienda sunt omnia utpote profecta ex coniectura plerumque male facta:

- 9, 1, 8, 2 criminali] criminalis *Vrec.*
9, 17, 6, 6 tibi] sibi *Vrec.*
9, 40, 16, 4 synoditas] cynobitas *Vrec.*
9, 40, 18, 1 noxa] *V¹ brev.*, noxia *Vrec.*
9, 43, 1, 2 papiniani] papiriani *Vrec.*
9, 45, 4 p. 524, 2 episcoporum] episcopum *Vrec.*
10, 1, 10, 2 esse] sese *Vrec. Iust.*
10, 1, 14, 5 pecuniae] *Vrec.*, percuriae *V¹*, percuriae *V²*.

Argumenta quoque aliaque hic illic adscripsit eadem manus:

- 9, 3, 5 de commentariensi
9, 18, 1 de plagiariis
9, 19, 6 extra civitatem sepeliantur corpora (*repetuntur in margine*)
9, 21, 4 paracaractas falsos monetarios
9, 24, 1 gravissimum iudicium de raptu
9, 40, 13 damnatorum poenam in dies XXX differri praecipitur (*similia ibidem habent scholia*)

Plura eius generis composuit Manentius l. c. p. 366 ad locos 9, 3, 7 — 9, 7, 6 — 9, 15, 1 — 9, 17, 2 — 9, 35, 3 — 9, 45, 3 — 10, 1, 11 — 10, 1, 17, quae repetere supervacaneum visum est. — Denique eadem manus vocabula quaedam rariora in margine repetit, ut 10, 1, 17 *hyrenarcho* et *optione*.

Corrector postremus saec. XVI Tilius est opinor, usus plerumque minio, raro (ut 12, 1, 164) atramento. Is quae correxit, redeunt fere in editione neque a nobis nisi per exceptionem afferuntur ex codice.

Contulerunt codicem post primum editorem Tilius, qui eum accurate expressit, et ipse Haenelius et iussu eius Theodorus Heysius, deinde iussu academiae nostrae Rudolfus Schoell (l. VIII—XV) et Paulus Krueger (l. XVI). Ego libri IX adhibui exemplum photographicum; praeterea huius editionis plagulas ad ipsum codicem recognovit supra laudatus Franchius de Cavalieri. Editio huius codicis etiam orthographiam et compendia accurate repraesentat aut in textu aut in apparatu. In difficilibus quaestionibus, quas scholorum lectio et iudicatio proponebat, sagaci consilio adjuvit me amicus Huelsen.

De codice Vaticano quae exposuimus ut comprehendamus, scripserunt eum librarii duo, emendarunt et scholia adscripserunt duo sive iidem sive alii *V^{2*}* et *V³* aetate omnes ni fallor eadem. Emendator *V^{2*}* ut tempore alterum antecedit, ita re inferior est, nam eius emendationes aut facillimae sunt aut falsae et factae omnino sine exemplo; scholia autem ab eo profecta quamquam uno loco adlegant Papiniani responsa, praeterea tota sumpta sunt ex ipsis constitutionibus pessime mulcatis. Contra emendator secundus *V³* ad libros priores usus exemplo diverso aliquoties textum recte emendat. Scholia quoque ea certe, quae adscripsit et alibi et praesertim ad libri undecimi titulos triginta primos, quorum margines adnotator prior nescio quam ob causam vacuos reliquit, meliora sunt et talia fere, qualia in archetypo (fortasse utriusque adnotatori communi) videntur adfuisse.

In scholiis his melioribus, etsi et ipsa nihil habent nisi brevia argumenta et remissiones ad alias constitutiones sive similes sive contrarias, aliquoties laudantur Theodosiani libri primus et quartus et novellae ad Theodosianum adiunctae, cum adnotator prior non laudet nisi libros eos, quos continet volumen ipsum. Quam ob rem a posteriore emendatore profecta scholia supra exhibui, eorum quae prior dedit specimen tantummodo.

Solmsianus liber saec. IX/X, custoditus hodie apud comites Solms-Baruth in castello *Solmsianus* Klitschdorf prope oppidum Bunzlau (videtur in bibliothecam eam venisse cum libris parochi vici Gross-Walditz prope Loewenberg Davidis Gabrielis Seidel emptis a. 1794 a comite Iohanne Christiano Solms) continet f. 3—20 excerptas ex Theodosiani libris octo posterioribus constitutiones has:

- 9, 1, 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10 — 2, 3 — 3, 3. 4 — 5, 1 — 6, 1 — 7, 2 — 10, 1 — 11, 1 — 12, 1 — 13, 1 — 14, 1 — 15, 1 (exsecta ex parte) — 16, 1 (item) — 19, 1 (? item) (deficiunt folia aliquot)
- 10, 14, 1 (*inde a 2 ne donatum*) — 18, 1 — 21, 1
- 11, 11, 1 — 26, 1 — 27, 1 — 30, 10. 17. 33. 34 — 36, 1 — 38, 1 — 39, 1
- 12, 3, 1 — 16, 1
- 13, 3, 1 — 11, 1
- 15, 8, 1. 2 — 9, 1 — 11, 1 — 12, 1
- 16, 2, 31. 34. 38. 47.
- 14 (post librum 16), 4, 1 — 5, 1 — 12, 1 — 15, 1. 5 — 17, 1. 2 — 20, 1

Inscriptione et subscriptione liber caret; rubricae solent adesse. — Singulis constitutionibus inscriptiones praemittuntur passim breviate; subscriptiones absunt. — Orthographia paucissimis mutatis (ut permutantur *c t* litterae ante *i*) ad optimae aetatis archetypum fideliter expressa est. Praeterea quae volumen contineat (praecedit Isidori l. V, sequuntur leges Salicae aliaeque Germanicae) exposuerunt Max Conrat (*Zeitschrift der Savigny-Stiftung, röm. Abth.* vol. 9 a. 1888 p. 389—392) et Carolus Lehmann (MG. leg. tom. V, 1 a. 1888 p. 13). Contulimus Zeumer et ego. — Excerpta haec mihi constat proficiisci ex ipso codice Vaticano. Eum enim ita sequuntur, ut ubi ab eo discedunt, id quod raro evenit, errent repetantque quae in illo inveniuntur corrupta (15, 8, 2, 14 *poena paucipentur* pro *poenae mancipentur* cet.) adeoque omissa 15, 8, 1 *habent fa[cultatem nisi aut hii qui ecclesias]tici* inde explicentur, quod quae desunt in Vaticano versum unum implent a descriptore praetermissum. Hoc unum adnotatione dignum est aliquoties, sicut supra (p. LIV) vidimus, Solmsianum consentire cum lectione codicis emendata (*V²*), quamquam plerumque sequitur primitivam:

- 9, 1, 1, 7 causa et] *V²*, causae *V¹ S*
- 9, 1, 3, 1 cum ius] *V²*, cum (*om. ius*) *V¹ S*
- 9, 1, 8, 2 criminalis] *V m. saec. IX*, criminali *V¹ S*
- 11, 38 rubr. qui bis] *V²*, quibus *V¹ S*
- 13, 11, 1 exitium] *V^{2*}*, exitiam *V¹*, exiuam *S*

Quapropter codicis lectiones paucis exceptis, quae facerent ad archetypi emendationem diiudicandam, omnes suppressi.

Halberstadiensis gymnasii bibliotheca quae servat Theodosiani folia duo ter scripta (egit de iis diligentissime Schum *Zeitschrift der Savigny-Stiftung, röm. Abth.* vol. 9 a. 1888 p. 365—375 adiecto scripturae specimine) inventa sunt a glutinatore adhibita ad formandum codicem n. 22 saec. XIV. — Continet prius locum 12, 1, 179, *3 *societate* usque ad 182, 2 [*uni]versis functionibus [per ordinem propriae, posterius 14, 3, 22, 3 victus perpetuis* ad 14, 4, 2, 13 *in specie distra*. — Pagina habet versus 28 litterarum c. 32—40. — Erasae scripturae prioris passim hiantis apographum plenum perficere non potuit Schumius et in locis indicatis ea tantum fida sunt, quae adiecto vocabulo ex Halberstadiensi adferuntur admodum pauca. — De rubrica 14, 4 non constat. — Constitutionibus numeri adscripti fuerunt, in his ante nostram 12, 1, 181 CLXXXII, ut ante eam aliquo loco constitutio una in Vaticano excidisse videatur. — Notabile est Theodosiani scripturam locum cessisse alteri et ipsi antiquissimae pertinenti ad librum aliquem ignotum, cuius in margine lau-

dantur Institutiones Iustiniani sic: . . . *di de duobus noceat ex duobus reis promittendi alius in diem . . . obligari potest. Inst. lib. III t. XVI cap. CCCLXXXIII* (= Inst. 3, 16, 2). Capita haec Max. Conrat ad Iulianum pertinere existimat (*Quellen* I p. 58 not. 6) propterea quod alibi institutiones ad capita non adlegentur; sed ea coniectura mihi non probatur. Ipsa res significare videtur codicem scriptum esse in regione aliqua, quae antea usa Theodosiano deinde ius Iustinianum adoptarit. Similiter corpus Romae formatum gromaticum in recensione antiquiore Theodosiana excerpta sola exhibet, in recentiore praeterea Iustiniana.

W Taurinensis bibliothecae publicae folia tria et codicis Vaticani 5766 folia undecim (= Haenel I) partem faciunt codicis collationum Cassiani (opp. I p. XXX Petschenig) scripti saec. VIII¹) origine Bobiensis (recensetur in inventario a. 1461 sub n. 44 sic: 'collationum patrum prima pars videlicet collatio VIII: deficiunt prime VI' [immo, ut observat Patetta, 'collationes VIII: deficiunt prime II']). Is magna ex parte exaratus est in membranis deleticiis, fragmentorum iuris civilis Vaticanorum, legis Romanae Burgundionum, denique, ut diximus, Theodosiani. Vaticanorum foliorum variam lectionem diligenter enotatam publici iuris fecit Maius (iuris civ. anteius. reliquiae. Romae 1823 pp. 23—104), Taurinensium brevem notitiam dedit Peyron una cum notitia codicis Bobiensis alterius, de quo supra p. XXXIX rettulimus. Nos illis utimur diligentissime descriptis a Kruegero; Taurinensia, quae post Peyronum diu latuerunt adeoque credebantur deperdita, nuper accurate edidit Fridericus Patetta (*frammenti Torinesi del Codice Teodosiano* in actis maioribus acad. Taurinensis ser. II tom. 45 a. 1896 p. 128—146 cum epitoma *Bullettino dell' Istituto di diritto Romano* vol. 8 a. 1895 p. 302—304). — Litteratura non est admodum antiqua; a saepe aperta est superne, linea quae *m* repraesentat, item *nt* ligatae adsunt etiam in versibus mediis; *u* post *q* passim cernitur supra versum. — In subscriptionibus consules non raro desunt, etiam frequentius numeri omitti sunt spatiis vacuis relictis. — Paginae, quae non sunt resectae et integrae fere, habent plerumque versus 34 (sed inveniuntur quaedam vv. 32. 33. 35. 36) litterarum c. 54. — Rubricis et constitutionibus numeri passim, sed non constanter adscribuntur. — Supersunt in foliis quattuordecim haec ex libris XIV. XV. XVI.

- 1 (T¹) 14, 3, 5 *idem eas* (p. 774) — 14, 3, 13 *corpori [r]es . . .* (p. 776). In fine rectae Patetta sibi visus est videre notam *te*.
- 2 (V¹) 14, 4, 3 *pania per singulos* (p. 780) — 14, 4, 6 *praeceptorum* (p. 781). In fine versae Patetta vidit notam III, sed eam negat Franchius haberi posse pro nota quaternionis, cum sit in medio margine inferiore, non in angulo.
- 3 (V²) 14, 6, 5 *impp. Honorius* (p. 784) — 14, 9, 2 *competentes* (p. 787).
- 4 (V²) 14, 15, 4 *que intra* (p. 791) — 14, 17, 2 *praefecti* (p. 793).
- 5 (V⁴) 15, 1, 50 *paulisper* (p. 813) — 15, 2, 3 *summas* (p. 815).
- 6 (V⁴) 15, 5, 3 *fatigent* (p. 819) — 15, 7, 3 *uoluptas* (p. 822, *2).
- 7 (V⁴) 15, 7, 3 *quae uolentium* (p. 822, *2) — 15, 7, 12 *tymelici* (p. 824).
- 8 (T²) 16, 2, 23 *ecclesiasticis* (p. 842) — 16, 2, 29 *nihil* (p. 844).
- 9 (T²) 16, 3, 1 *sequi* (p. 853) — 16, 5, 3 fm. (p. 855).
- 10 (V⁷) 16, 5, 11 *apotactitae* (p. 859) — 16, 5, 16 *sacrario* (p. 861, 3).
- 11 (V⁷) 16, 5, 16 *profluisse* (p. 861, 3) — 16, 5, 25 *his est* (p. 863).
- 12 (V⁹) 16, 5, 52 *auri pondo quinque* (p. 872) — 16, 5, 54, 51 *custodiant* (p. 874, *13).
- 13 (V¹⁰) 16, 5, 54 *quod si* (p. 874, *13) — 16, 5, 58 *imaginariae* (p. 876).
- 14 (V¹¹) 16, 6, 4 *praestitisse* (p. 882) — 16, 6, 7 *eos uero* (p. 884).

¹) In codice Vaticano Patetta ait adnotationes complures reperiri scriptas litteris Merovingicis saec. VIII, in his f. 122 prima verba instrumenti Caroli maioris domus, nimirum Martelli.